

HRAD OPONICE V OBDOBÍ NOVOVEKU Z POHĽADU ARCHÍVNEHO A ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÉHO VÝSKUMU

Tomáš JANURA – Martin BÓNA

Tomáš Janura
Historický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Slovenská republika
histjanu@savba.sk
ORCID: 0000-0002-1586-7112
SCOPUS Author ID: 52364047400
WOS Researcher ID: X-6509-2019

Martin Bóna
ProMonument s.r.o.
Štefánikova 14
953 01 Zlaté Moravce
Slovenská republika
bona.martin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9809-3457
SCOPUS Author ID: 56372452100

JANURA, Tomáš – BÓNA, Martin. Oponice Castle in the Modern Era from the Perspective of Archival and Architectural-Historical Research. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, vol. 26, no. 2, pp. 471-499, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2022.26.2.471-499.

Although various authors have dealt with the history and architectural history of Oponice Castle, only the archival research that was carried out in 2020 has significantly extended the existing data related to the modern era. After the combination of its findings with results from archaeological, dendrochronological and constructional-historical research, using an interdisciplinary approach, it has been possible to match several phases of construction within the modern era with the names of the people who initiated them. The “Tereš” bastion, typical of the present-day ruins, was constructed before 1586, after a decision made by Blažej Apponyi Snr. The widespread reconstructions made in the late Renaissance period that followed the property division of 29th April 1612 completely changed the character of the castle and also substantially affected its silhouette, giving the castle a distinctive appearance that has been preserved until today. Brothers Peter (†1626) and Pavol Apponyi enriched their south-western half of the castle with a large rectangular palace with a remarkable length of 50 metres and as many as five floors. Another ceremonial palace building, on

the opposite side, on the north-eastern perimeter of the castle, was initiated by Blažej Apponyi Jr. (†1637). It had a rectangular floor plan covering an area of 27 m x 14.5 m and reached up four floors.

Klíčové slová: hrad Oponice; Apponyovci; stavebný vývoj; Peter Apponyi; Pavol Apponyi; Blažej Apponyi ml.;

Keywords: Oponice Castle; Apponyi Family; Constructional Development; Peter Apponyi; Pavol Apponyi; Blažej Apponyi Jr.;

Oponický hrad tvoril už vo vrcholnom stredoveku rodové sídlo Apponyiovcov, v ktorých rukách zotrval až do doby svojho funkčného zániku v 17. storočí. História i stavebným dejinám tohto šľachtického sídla sa v posledných rokoch venovali viaceré štúdie,¹ avšak až terénne výskumy posledných dvoch desaťročí v spojení s nedávnym archívnym výskumom ponúkli nové a detailnejšie zistenia.² Rozšírili sa nielen poznatky o vlastníckych vzťahoch hradu jednotlivými členmi rodu, ale podarila sa tiež bližšie špecifikovať predstava o postupnosti a rozsahu jednotlivých renesančných prestavieb, vrátane ťažkostí a sporov, ktoré ich sprevádzali. Keďže objemné a pomerne zložité renesančné prestavby takmer úplne zahladili stredovekú podobu hradu, venujeme im z pohľadu najnovších výskumov pozornosť v tejto štúdií.

Najnovší archívny výskum všetkých novovekých zmienok o Oponiciach ukázal, že hrad už od stredoveku predstavoval hlavný symbol rodového vlastníctva rodu Apponyovcov, ktorého zakladateľ, Peter zo Stráží sa v roku 1395 stal jediným majiteľom hradu a príslušného panstva. Petrovi synovia, Tomáš a Mikuláš, si od druhého decénia 15. storočia začali po hrade uvádzať predikát „de Apon“ a vytvorili rodovú líniu dediacu hradné domínium.³ Preto hrad zostával napriek rozrastajúcemu sa počtu potomkov v rukách všetkých mužov, ktorí si ho rozdelili medzi seba s povinnosťou spoločne vydržiavať kastelána, drábov, muníciu,

¹ TESSEDIK, Ferenc. Die Burgen - Appony. In HORMAYER, Jozef - MEDNYÁNSZKY, Alois. Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Wien, 1827, roč. VII, s. 28-54; BÓNA, Martin - PLAČEK, Miroslav - LUKAČKA, Ján. Oponický hrad. In Pamiatky a múzeá, 1998, roč. 47, č. 1, s. 19-23; BÓNA, Martin - LUKAČKA, Ján. Úloha hradov horného Ponitria a Požitavia pri obrane a osídlení územia do konca 14. storočia. In Archaeologia historica, 2002, roč. 27, s. 251, 253; BÓNA, Martin. Oponice (okr. Topoľčany). In PLAČEK, Miroslav - BÓNA, Martin. Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava, 2007, s. 219-220; BÓNA, Martin. Hrad Oponice. In RUSINA, Ivan et al. Dejiny slovenského výtvarného umenia - Renesancia. Bratislava, 2009, s. 735-736; BÓNA, Martin - REPKA, Dominik - SATER, Peter. Oponický hrad - Dejiny, výskum a obnova pamiatky. Nitra, 2017, 98 s.; LUKAČKA, Ján. Oponický hrad (Nitrianska župa). In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al. Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť. Bratislava, 2017, s. 355-356.

² Archívny výskum k novovekým dejinám hradu uskutočnil v roku 2020 Tomáš Janura. Podrobný viacetapovitý architektonicko-historický výskum nadzemných i archeologicky odkrývaných konštrukcií realizuje od roku 2005 Martin Bóna. Archeologický výskum v roku 2008 realizoval Archeologický ústav SAV v Nitre pod vedením Mária Bielicha a od roku 2015 je systematicky realizovaný Filozofickou fakultou UKF v Nitre pod vedením Dominika Repku. Paralelne s uvedenými výskumami sa uskutočnil aj dendrochronologický výskum stavebných driev, uskutočnený pod vedením Petra Bartu.

³ LUKAČKA, Oponický hrad, s. 355.

výzbroj a starať sa o jeho údržbu. Keďže išlo o symbol rodovej moci, ženské príslušníčky a ich potomstvo nemali držať ani najmenší podiel z obavy pred jeho scudzením inými šľachtickými rodinami. Z uvedeného dôvodu sa muži snažili vždy vyplatiť dievčenskú štvrtinu, obvenenie a nároky na dedičstvo po matke, alebo šľachticné kompenzovať iným pozemkovým vlastníctvom.

Po bitke pri Moháči (1526) sa hrad delil na päť pätín, pričom jednu vlastnil Mikuláš Appony, druhú Mikulášov bratranec Ambróz Appony, tretiu Mikulášov ďalší bratranec a Ambrózov brat Móric Appony, štvrtú synovia Mikulášovho bratranca a zároveň Ambrózovho a Móricovho brata Františka Apponya (†1525) a poslednú pätinu ich druhostupňový bratranec Peter Appony.⁴ Medzi príbuznými určite existovali menšie vzájomné spory, ale zrejme nikdy nepresiahli isté hranice, aby sa nedali urovnať mierovým spôsobom. Po čase však vyrástla generácia ich synov a v dôsledku akútneho osmanského nebezpečenstva, i zmenených nárokov na štandardy bývania oproti stredoveku, sa museli investovať peniaze do vybudovania modernejších obranných prvkov, ale aj do rozšírenia a skvalitnenia obytných priestorov. Avšak pri rozsiahlejších stavebných počinoch by skôr či neskôr došlo k otvoreným konfliktom, a preto sa začal proces výmen a odkupovania jednotlivých podielov, aby sa v rukách jedného šľachtica sústredila čo najväčšia časť.⁵

Doterajšie terénne výskumy zrúcaniny ukázali, že na prahu novoveku hrad predstavoval ešte pomerne malé opevnené sídlo. To by mohlo zodpovedať aj skutočnosti zistenej z písomných prameňov, podľa ktorej majitelia panstva už v 15. storočí trvalejšie obývali svoje šľachtické kúrie vo Veľkých Oponiciach, ako aj v ďalších obciach domínia. Malý stredoveký hrad preto tvoril predovšetkým bezpečné úložisko cenností a dočasné obydlie počas nepokojov.⁶

Terénnym výskumom sa zistilo, že najstarší ranogotický hrad, vybudovaný na sklonku 13. storočia Čakovcami, mal oválny pôdorys s osami 35 a 20 metrov a v jeho juhovýchodnom obvode dominovala vysoká valcová veža (Obr. 2 – č. 1). Príľahlé nádvorie s predpokladanou ďalšou zástavbou bolo obkolesené hradbovým múrom a sprístupnené dodnes zachovanou bránou na severozápade (Obr. 2 – č. 2A). Vonkajšiu obranu znásobovala aj obvodová priekopa.

Najneskôr v priebehu 15. storočia obranu hradu zdokonalil ďalší okruh opevnenia – tzv. parkanový múr, ktorým sa v odstupe 2-3 metrov vymedzil pred hradbovým múrom úzky obranný priestor, tzv. parkan (Obr. 2 – č. 5A, 5B). Tadiaľ prechádzala prístupová cesta, ktorá sa ľavotočivým spôsobom vinula pred severovýchodným obvodom hradu, až vyústila pred vstupnú bránu. Centrálné nádvorie najneskôr do konca stredoveku zastavali obytným traktom, napojeným zvnútra na severovýchodný obvodový múr (Obr. 2 – č. 4). Ďalej sa pri výskumoch ukázalo, že už na sklonku stredoveku začal mať parkanový múr statické problémy a výrazne sa vykláňal do priekopy. Preto ho majitelia dali čiastočne rozobrať

⁴ V prameňoch zo 16. a 17. storočia sa výhradne používala podoba priezviska Appony, preto som ju aj v nasledujúcom texte ponechal. V 18. storočí sa rodové priezvisko zmenilo už na Apponyi, a preto pre mladšie obdobie v texte používam túto variantu.

⁵ SZLUHA, Márton. Nyitra vármegyje nemes családjai I. kötet A-K. Budapest, 2003, s. 36, 37.

⁶ LUKAČKA, Oponický hrad, s. 355.

a hornú časť pri premurovaní vyrovnali. Súčasťou týchto neskorostredovekých stavebných prác bola aj výstavba novej polygonálnej obrannej bašty, pristavanej k severozápadnému úseku parkanového múru za účelom obrany hradu zo strany terénnej terasy v predpolí (Obr. 2 – č. 5B).⁷

Niekedy v 30. rokoch 16. storočia postupne zomreli bez akýchkoľvek potomkov bratia Juraj, Imrich a Ján Apponyovci, synovia Františka Apponya. Všetky ich podiely na Oponiciach následne prevzal ich bratranec Tobiáš Appony, syn Mórica Apponya. Vďaka tomu sa hradné priestory delili už len na štyri štvrtiny. Začiatkom 40. rokov 16. storočia o celú Tobiášovu štvrtinu prejavil záujem jeho bratranec Beňadik Appony, syn Ambróza Apponya. Beňadikov záujem si možno vysvetliť tým, že už v tom čase investoval nejaké prostriedky do hradu, ale na základe znenia dohody z 8. januára 1542 by sa dalo skôr uvažovať o tom, že práve po uzavretí transakcie hodlal Beňadik rozvinúť svoje stavebné plány.⁸

Beňadik a Tobiáš Apponyovci sa spomínaného 8. januára 1542 stretli priamo na hrade a uzavreli nasledujúcu dohodu. Tobiáš všetky svoje hradné podiely po otcovi, ale aj časti po synoch Františka Apponya previedol do dedičného vlastníctva Beňadika a jeho potomkov, pričom si v týchto priestoroch môže zriadiť svoju rezidenciu. Na druhej strane Beňadik celý svoj podiel i časti po synoch Františka v šľachtickej kúrii v Nadliciach odovzdal Tobiášovi, aby z nej spravil svoju rezidenciu. Keďže na základe tejto transakcie budú Beňadikove výdavky na udržiavanie hradu podstatne vyššie ako predtým, tak Tobiáš ešte Beňadikovi dá v intraviláne Veľkých Oponíc (dnes miestna časť Oponíc) 17 jutier oráčin a jednu lúku, ako aj jednu sedliacku usadlosť v Bába, štyri sedliacke usadlosti v Nadliciach a štyri opustené sedliacke usadlosti v Šípkovom. Beňadik Tobiášovi ako rekompenzáciu za prevedené majetky prenechá dve sedliacke a dve opustené usadlosti v Nadliciach, jednu sedliacku usadlosť v Kovarciach, podiel na mlyne a mýte v Kovarciach, jednu sedliacku a dve opustené usadlosti v Šípkovom. Ak by v budúcnosti Beňadik investoval peniaze do vybudovania a prestavby hradu, tak po Beňadikovej smrti bude môcť túto sumu Tobiáš zaplatiť a nechať si tieto nové časti pre seba.⁹

Uzavretá dohoda znovu zjednodušila spoluvlastníctvo hradu, vďaka čomu Oponice zostali rozdelené už len na tri tretiny. V 40. rokoch 16. storočia podiely Petra Apponya spoločne spravovali jeho dvaja synovia Ján st. a Štefan Apponyovci. Z nerozdeleného vlastníctva vznikali neustále nesváry a potýčky, čo len zhoršovalo ich nesmierne zlé vzťahy. Nakoniec sa 31. mája 1544 pred zástupcami Nitrianskej kapituly dohodli, že Ján všetky svoje podiely na hrade Oponice, ale aj v dedinách Oponice, Veľký Báb (dnes miestna časť Bábu), Šípkové, Stráže (dnes miestna časť Krakovian), Hetmėň (dnes mestská časť Šale) a Trnovec (nad

⁷ BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Doplnkový architektonicko-historický výskum archeologicky odkrytých častí hradného jadra a predhradia. Výskumná dokumentácia v archíve KPÚ Nitra, 2020, s. 32-34.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár – Tolna Megyei Levéltára (ďalej MNL – TML), fond (ďalej f.) Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, numero (ďalej no.) 117. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37, 40, 41. V citovanej genealogickej tabuľke sa žiadny synovia Františka nespomínajú, ich doplnenie bolo možné iba na základe v tejto poznámke citovaného prameňa.

⁹ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 117.

Váhom), ale aj na opustenej šľachtickej kúrii vo Veči (dnes mestská časť Šale) prenechá Štefanovi a jeho dedičom oboch pohlaví. Na oplátku Štefan Appony všetky svoje podiely v Kovarciach, Nadliciach a Nedanovciach previedol na Jána a jeho potomkov. Z hľadiska budúceho vývoja sa dôležitým dodatkom k zmluve stala klauzula o vzájomnom dedení prerozdelených majetkov v prípade vymretia jednej zo strán.¹⁰ Z neskorších dokumentov je ale zrejmé, že v prípade hradu Oponice išlo len o formálne prevedenie, pretože aj naďalej sa obaja bratia podieľali na prestavbách hradu.

Za uzavretím dvoch dohôd v priebehu dvoch rokov a v kontexte nasledujúcich dvoch kontraktov z roku 1546 a 1550 treba jednoznačne hľadať prebiehajúce stavebné práce, ktoré iniciovali Beňadik, jeho druhostupňový bratranec, syn Mikuláša Apponya Matej Apponyi (†1569) a Beňadikovi treťostupňoví bratrance Ján st. a Štefan Apponyovci. Najprv sa 29. marca 1546 Beňadik a Ján st. stretli pred palatínskym miestodržiteľom Františkom Révayom, aby vyriešili vzájomné nezhody ohľadom listín uschovávaných Jánom st., ustanovenia kastelána na „hrade Veľké Oponice“ a stavby múru na hrade. Pričom najbližšieho 25. júla má Révayov protonotár Damián Aranyady prísť na hrad a v prítomnosti ďalších šľachticov vykonať nasledujúce opatrenia.¹¹

Damián Aranyady prezrie všetky listiny a vyhotoví z nich dva rovnaké registry. Následne rozdelí sporné listiny do dvoch truhlíc, pričom do jednej sa vložia písomnosti pre Jána st. Apponya spolu s registrom všetkých dokumentov a do druhej archiválie pre Beňadika Apponya spolu s druhým registrom. Kľúče od Jánovej truhlice bude opatrovať Beňadik a od Beňadikovej truhlice Ján st. Ak bude v budúcnosti nejaká z listín vyžiadaná, vyberie sa z patričnej truhlice na nevyhnutne potrebný čas a potom sa vráti do tej istej truhlice. Ďalej Aranyady osobne obhliadne trámy, ktoré nechal do Beňadikovho múru vložiť Ján st., a rozhodne, či sú prekážkou pre Beňadika alebo nie. Ak áno, bude ich musieť Ján st. odstrániť na vlastné náklady. Čo sa týka kastelána, tak v čo najkratšom čase sa obe strany dohodnú na mene spoločného kastelána. Náklady na neho sa budú platiť z toho, aký má kto na hrade podiel. Kastelán bude musieť byť na hrade stále prítomný a starať sa oň. Všetky orechy a ovocie, ktoré sa urodia pod alebo okolo hradu, sa spoločne pozbiera a potom prerozdelí podľa toho, aký je podiel tej ktorej strany na hrade.¹²

Niekedy v roku 1550 Nitrianska kapitula potvrdila uzavretie dohody medzi Jánom st. a Matejom Apponyovcami. Ján st. prepustil Matejovi všetky svoje podiely v Nadliciach, Nedanovciach, Kovarciach, Bábe a Strážoch, ktoré kedysi nebohý Matejov otec Mikuláš Appony založil za 325 zlatých Jánovmu nebohému otcovi Petrovi Apponyovi. Na druhej strane Matej na Jána st. previedol všetky podiely na hrade Oponice a tiež dve sedliacke usadlosti v Strážach a dve sedliacke usadlosti v Bábe na udržiavanie hradu. Matej však bude povinný dokončiť múr, ktorý sa chystal vymurovať okolo hradu a na jeho dohotovenie použije iba vlastných poddaných. Ak po dokončení múru nenechá Matej Jána st. slobodne

¹⁰ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 14. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37.

¹¹ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 15. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37.

¹² MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 15.

spravovať prevzaté podiely, Matej bude musieť zaplatiť Jánovi st. kompenzáciu štyristo dukátov za dosiaľ Jánom st. investované financie do budovania hradu Oponice.¹³

Opísané udalosti nás oboznamujú o zámere i o priebehu viacerých stavebných prác na hrade, ktoré sa týkali nielen zdokonalenia jeho opevnenia ale i rozšírenia jeho obytných priestorov. Z doterajšieho výskumu zručaniny možno predpokladať, že Matejom Apponyom realizovaná výstavba múru okolo hradu sa mohla týkať opravy a dostavby stredovekého parkanového múru. Výskum totiž v jeho juhovýchodnom úseku identifikoval viaceré prestavby, sústredené na premurovanie a stabilizovanie vykloneného múru (Obr. 2 – č. 5A).¹⁴ Nie je ale vylúčené, že hrad bol vtedy doplnený aj o ďalší úsek murovaného opevnenia na juhozápadnej strane, kde ho mohli zahľadiť neskoršie prestavby, a jeho zvyšky môže preveriť len pokračujúci prieskum. Statické problémy sa riešili aj na obvodovom ranogotickom hradbovom múre, ktorý sa taktiež na viacerých miestach vykláňal. Preto ho zvonka podopreli opornými piliermi, pričom jeden z nich osadili aj do severnej časti parkanu (Obr. 2 – č. 5B). Aby sa zachovala priechodnosť parkanu, v dolnej časti piliera vybudovali malú bránku.

Je pravdepodobné, že s opísanými ranorenesančnými stavebnými aktivitami z doby okolo polovice 16. storočia súvisí aj výstavba obytného traktu v juhozápadnom obvode nádvorja horného hradu. Zvyšky jeho múrov odkrytých archeologickým výskumom dokladajú, že tento pozdĺžny a pôdorysne trojpriestorový trakt dosahoval rozmery 20 x 7 m a vyplnil juhozápadný obvod horného hradu (Obr. 2 – č. 3). Interiér tohto objektu je ale zväčša zasypaný sutinami a nebol doteraz ucelene archeologicky skúmaný.¹⁵

Vďaka dohode z roku 1550 sa Oponický hrad už delil iba na dve polovice medzi Beňadika Apponya a súrodencov Jána st. a Štefana Apponyovcov. Bratia zaznamenali veľký úspech so zmluvou z 2. júla 1566, na základe ktorej sa stali vlastníkmi celého hradu bez účasti ďalších členov rodu. Zrejme krátko po Beňadikovej smrti jeho vdova Helena Kováryová uvážila aj v mene svojho neploletého syna Jána ml. Apponya, že sa nedokáže ďalej postarať o zabezpečenie údržby hradu, ďalších stavebných prác a vydržiavanie posádky. Preto ju v sídle jej nebohého manžela v Preseľanoch navštívili krajinský sudca Andrej Báthory a súrodenci Ján st. a Štefan. Helena sa aj v mene svojho syna Jána ml. „v dôsledku chudoby a biedy“ vzdala podielu na hrade, ktorý patril jej nebohému manželovi, ale aj niekdajšej čiastky Tobiáša Apponya, prevedenej pred rokmi na Beňadika. Vdova ďalej svoj prevod zdôvodnila nepokojnými časmi, v ktorých nedokáže nájsť peniaze potrebné na hrad. Helena od Jána st. a Štefana dostala za ponechanie manželovej časti hradu, ako aj za k nemu pripojený ovocný sad nazývaný Polianka, 150 uhorských zlatých. Súrodenci Apponyovci si uvedomovali, že ak

¹³ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 70. Listina sa zachovala len v odpise z roku 1590, v ktorom však bližšie neuviedli, kedy presne bola v roku 1550 vyhotovená.

¹⁴ BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Čiastkový architektonicko-historický výskum vybraných objektov. Výskumná dokumentácia v archíve KPÚ Nitra, 2016, s. 39-41.

¹⁵ BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Doplnkový architektonicko-historický výskum a návrh obnovy vybraných objektov hradného jadra a predhradia. Výskumná dokumentácia v archíve KPÚ Nitra, 2018, s. 19.

zatiaľ právne nespôsobilý Ján ml. vyrastie a bude mať rodinu, môže napadnúť túto transakciu, a preto do zmluvy pribudla klauzula, že Ján ml. a Helena sa do budúcnosti vzdávajú akýchkoľvek nárokov na vrátenie podielu a nebudú sa smieť ani oň súdiť.¹⁶

Držba hradu Jánom st. a Štefanom Apponyovcami sa nezmenila ani potom, ako Ján ml. Appony dosiahol plnoprávny vek a rozhodol sa odvolať dohodu svojej matky z 2. júla 1566. Ján ml. sa 12. januára 1569 dostavil pred Nitriansku kapitulú a vyhlásil, že s júlovým kontraktom podpísaným jeho už nebohovou matkou Helenou Kováryovou súhlasil z jej popudu a pod jej nátlakom. Preto sa rozhodol zmluvu anulovať, aby panovník nemohol udeliť jeho podiel do dedičného vlastníctva bratom Jánovi st. a Štefanovi. Rovnako Ján ml. požadoval, aby sa akékoľvek ďalšie prevody ohľadom Oponíc pred hodnovernými miestami nemohli uskutočniť.¹⁷

V súvislosti s Jánom st. Apponyom je dôležité spomenúť, že bol k roku 1569 doložený ako dlhodobý a verný familiár Krištofa Országha.¹⁸ Ten patril k jedným z najbohatších a najvýznamnejších magnátov v Uhorsku, ktorému patrili hrady Dobrá Voda, Čachtice, Hollókő, Smolenice, Šomoška, Šurany a Topoľčany. Práve z dvora svojho pána mohol pochádzať aj hlavný stavebný majster na Oponiciach.

V dôsledku zjednotenia hradných budov v rukách bratov Jána st. a Štefana Apponyovcov sa ďalšie zmienky o nejakých sporoch, či prípadnom ďalšom pokračovaní v stavebných prácach z písomných prameňov na dlhšie obdobie vytratili. Z rokov 1583 a 1585 sa zachovali písomné svedectvá o tom, že z vyššie spomínaného ovocného sadu Polianka sa vyvinula samostatná podhradská obec, nazývaná Podhradie, inak Polianka.¹⁹ V neskoršom období sa už v skúmanom materiáli údaje o existencii Podhradia nenachádzali, čo by mohlo súvisieť s jej opustením alebo zánikom v čase tzv. pätnásťročnej vojny proti Osmanom.

Ján st. a Štefan Apponyovci si zjednotený hrad už nerozdelili medzi seba a starali sa o celý areál spoločne. Prvé nezhody pri jeho správe a udržiavaní sa objavili až v generácii ich detí. Zrejme niekedy v prvej polovici roku 1586 zomrel jediný Jánov syn Blažej st. Appony a jeho majetky prešli do dočasnej správy pozostalej vdovy Kataríny Méreyovej, ktorá bola zároveň tútorkou svojich dvoch malých detí Blažeja ml. a Uršuli Apponyovcov. Zakrátko sa aj objavili prvé spory s manželovými bratrancami a zároveň Štefanovými synmi Petrom Apponyom (†1626) a Pavlom Apponyom. Tí sa 5. augusta 1586 pred Nitrianskou kapitulou osobne sťažovali, že Méreyová sa aj napriek ich upozorneniam, i napomenutiam zo strany iných šľachticov, Nitrianskej stolice i samotného župana sa odmieta spolupodieľať na vydržiavaní kastelána, drábov i údržbe hradu „*Velké Oponice*“, napriek tomu, že to až do smrti jej manžela bolo samozrejmosťou.²⁰

¹⁶ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 30.

¹⁷ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó. 4.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), f. Magyar Kancelláriai Levéltár (ďalej MKL), Libri regii (ďalej LR) 3, pagina (ďalej pag.) 940-941.

¹⁹ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 49.

²⁰ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 51. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37. V citovanej genealogickej tabuľke údaj o dátume úmrtia Petra Apponya chýba. Jeho dopl-

Nezhody medzi Katarínou Méreyovou a súrodencami Petrom a Pavlom Apponyovcami pretrvávali ešte aj v jeseni toho istého roku. Preto sa do celej záležitosti vložil aj nitriansky dedičný župan a biskup Zachariáš Mossóczy. 28. októbra 1586 poveril slúžneho Františka Berénya, aby oboznámil vdovu s požiadavkami bratov Apponyovcov. Tí od vdovy požadovali vydanie všetkých listín k hradu, keďže podľa zákonov krajiny mal byť vždy správcom listín najstarší člen rodu. Následne sľúbili, že vdovu bez akýchkoľvek prekážok pustia na hrad. Peter a Pavol sa vyhlasovali za ochrancov práv Blažejových sirôt, a preto má vdova povinnosť podieľať sa na vydržiavaní kastelána a drábov, ako to bolo aj doposiaľ, kým Blažej st. Appony žil. Bratia pred biskupom povedali, že si pýtali od Kataríny peniaze pre kamenárov, ktorých doteraz platili iba oni. Podľa ich slov im vdova povedala, že sa dopyčula, že dokončili budovanie bašty, a preto to zaplatili, ale ona im nedá žiadne peniaze, pretože so stavbou bašty začali ešte za života jej nebohého manžela. Sľúbili, že strieborné a iné predmety po Blažejovi st. dajú zapečatiť do jednej truhlice, aby ochránili práva malých sirôt. Tvrдили, že ich poddaní zo Šípkového a Stráží nosili kameň na hrad na ich časti, ale vdova to svojim poddaným z oboch dedín zakázala, i keď ju presviedčali, že tým zabezpečujú dobro sirôt. Rovnako obvinili Méreyovú z odmietania nutnosti zásobovať hrad pušným prachom.²¹

František Berény sa s biskupovým listom vybral za Katarínou Méreyovou, aby reagovala na tvrdenia manželových bratrancov. Vdova povedala, že listiny síce odovzdala, ale Peter a Pavol Apponyovci ju z hradu vymkli a odmietali ju aj siroty pustiť dnu. Odmeny kastelána a drábov pri moste platila dovtedy, kým jej boli zaviazaní svojou vernosťou, ale keďže sa úplne priklonili k Apponyovcom, prestala poskytovať prostriedky na ich vydržiavanie. Keďže sa k nej bratia týmto spôsobom zachovali, jednoducho pozdržala platby kamenárskym majstrom, rovnako aj zakázala poddaným zo Šípkového a Stráží voziť na hrad kameň. Z rovnakej príčiny nevidela žiadny dôvod, aby za vlastné peniaze zaobstarávala pušný prach. Katarína sa vyjadrila, že nechápe, prečo by mala strieborné a ďalšie drahocenné predmety odovzdať Petrovi a Pavlovi. Po vypočutí Kataríny sa slúžny vrátil do Nitry a na zasadnutí stoličného súdu 9. decembra 1586 informoval o výsledku celej záležitosti.²²

Zrejme nakoniec medzi Katarínou Méreyovou a Petrom a Pavlom Apponyovcami došlo k urovnaniu sporov, pretože v písomných prameňoch sa o nich už neobjavili ďalšie zmienky. Vďaka súpisu klenotov nebohého Blažeja st. Apponya sa dá urobiť predstava o jeho bohatstve. Inventár dvoch truhlíc uložených na hrade Oponice vznikol 15. januára 1591. V nich sa okrem iných predmetov nachádzali: kaďa na umývanie s pozlátenými okrajmi a erbom nebohého Blažejovho otca Jána st. Apponya, veľký strieborný po okrajoch pozlátený pohár, štyri dlhé strieborné po okrajoch pozlátené poháre, pozlátená jedna do seba zapadajúca malá čaša, červená pozlátená malá čaša s vekom, malá čaša s pozlátenými tromi

nenie bolo možné na základe dvoch nasledujúcich prameňov: MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 88; III. perek, doboz 5, csomó 4.

²¹ MNL – OL, f. A Batthyány család levéltára, Apponyi család (P 1339), doboz 1, no. 61.

²² MNL – OL, f. A Batthyány család levéltára, Apponyi család (P 1339), doboz 1, no. 61.

kvetmi, 12 lyžíc s pozlátenými rukoväťami s erbom Jána st., sada jednej malej striebornej pozlátenej lyžice a rovnakej vidličky, sada dvoch strieborných lyžíc a dvoch strieborných vidličiek, jedna strieborná pozlátená šabl'a s čiernou pošvou s deviatimi agrafami,²³ strieborné umývadlo starej formy, zlatá reťaz, perlová reťaz, biele perly v dvoch radoch v tvare šošovice s visiacimi zlatými agrafami, granátmi a zlatom, jedna zlatá menšia reťaz, ktorú daroval Juraj ml. Mérey, osem zlatých prsteňov, 29 po okrajoch pozlátených diamantov vo forme agrafy, dve strieborné pozlátené reťaze, jeden zlatý čepiec s perlovými ružičkami a k tomu patriaci čepiec s ôsmimi malými perlovými zlatými agrafami.²⁴

Vyššie zmienené spory medzi spolumajiteľmi hradu, uvádzajúce aj výstavbu bašty Tereš za života Blažeja st. Apponya, teda niekedy pred rokom 1586, ponúkajú časové upresnenie ďalších renesančných opevňovacích prác. Uvedenú baštu možno totiž na základe terénnych výskumov stotožniť so zachovanou trištvrtelcovou baštou v západnom okraji predhradia, ktorej výstavba je konštrukčne prepojená s príľahlými úsekmi nového murovaného opevnenia (Obr. 2 – č. 9). Severnejší úsek opevnenia dĺžky 11,5 m sa od západu napojil na nárožie staršej neskorostredovekej polygonálnej bašty, do ktorej teraz osadili novú vstupnú bránu do predhradia. Južnejší úsek opevnenia sa zachoval v neucelenej dĺžke 14 m a je pravdepodobné, že sa svojim východným pokračovaním napojil na staršie parkanové opevnenie, čím sa v západnom susedstve starého hradu vyčlenila plocha nového predhradia. Oba úseky nového opevnenia zvierali na západnom nároží obvodový plášť novej obrannej bašty zvanej Tereš, dosahujúcej vonkajší priemer 13,6 m, pričom opevnenie i bašta dosahovali rovnakú výšku 11-12 m. V hornej časti opevnenia sa dodnes zachovali pôvodné a pravidelne rozostúpené strielne pre ručné palné zbrane a v časti bašty zvyšky veľkých delových strielní (Obr. 4). Podľa doterajšieho výskumu možno predpokladať, že strielne nového okruhu opevnenia a bašty boli sprístupnené po samonosnej drevenej ochodzi, lemujúcej vnútorný obvod múrov.²⁵

Staršia a pôvodne vysunutá neskorostredoveká polygonálna bašta sa výstavbou nového predhradia ocitla v jeho východnom okraji (Obr. 2 – č. 5B). Osadením novej vstupnej brány do čela tejto bašty vnútorný priebeh prístupovej komunikácie viedol priestorom predhradia a ľavotočivým spôsobom cesta obchádzala horný hrad, pokračujúc úzkym priestorom stredovekého parkanu, až kým na severozápadnej strane vyústila pred bránu horného hradu (Obr. 5).

Na vrcholnorenesančných prestavbách hradu sa zúčastnili aj niektorí členovia rodiny Horváthovcov. V druhej polovici 16. až začiatkom 17. storočia tu pôsobili ako kasteláni.²⁶ Ich stavebnú aktivitu doložil nedávno nájdený preklad renesančného portálu s erbom Horváthovcov, ktorý sa pôvodne mohol nachádzať na niektorom z palácov horného hradu.²⁷

²³ Termín označuje umelecky stvárnenú sponu.

²⁴ MNL – OL, f. A Batthyány család levéltára, Apponyi család (P 1339), doboz 1, no. 64.

²⁵ BÓNA – REPKA – SATER, Oponický hrad, s. 24.

²⁶ TESSEDIK, Die Burgen, s. 49, 52.

²⁷ REPKA, Dominik – SATER, Peter. Erb na kamennom článku z Oponického hradu. Pôsobenie Horváthovcov v rodinnom sídle Aponiovcov. In *Studia Historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 158-170.

Na začiatku 17. storočia hrad stále ostával v nerozdielnom vlastníctve bratov Petra a Pavla Apponyovcov a ich dospievajúceho synovca Blažeja ml. Apponya (†1637). Peter a Pavol patrili k verným stúpencom Habsburgovcov a dlhoročne sa zapájali do vojen proti Osmanom. Vďaka účasti na vojenských ťaženiach, vrátane tzv. pätnásťročnej vojny, ich cisár Rudolf II. 28. júna 1606 povýšil do barónskeho stavu spolu s ich potomkami.²⁸

Bližšiu predstavu o vojenských a ďalších zásluhách Pavla Apponya poskytuje listina kráľa Mateja II. z 21. augusta 1610. Pavol slúžil ako vojak v posádkach pevností Jáger, Nové Zámky a Zvolen. V čase vyhlásenia insurekcie na začiatku tzv. pätnásťročnej vojny na vlastné náklady prišiel na pomoc cisárskym vojskám, ktorým sa aj vďaka jeho pomoci podarilo v roku 1594 dobyť Novohrad, v roku 1595 Ostrihom, v roku 1598 Budín a v roku 1601 Stoličný Belehrad. Keď v roku 1596 Osmani znovu obliehali a nakoniec aj dobyli Jáger, Pavol sa spolu s ďalšími ľuďmi v obliehanom meste snažil zabrániť pádu tejto dôležitej pevnosti. V rovnakom roku 1596 sa Pavol zúčastnil bitky pri (Mező)keresztesi, kde Osmani kresťanskú armádu porazili. Počas povstania Štefana Bocskaya zostal verne na strane panovníka. Ku koncu povstania patrili k jedným z tých, ktorí vyjednávali o bodoch Viedenského mieru. Pavol sa zaslúžil aj o získanie niekoľkých tajných informácií z osmanského tábora. Na vlastné náklady zorganizoval vojakov aj pri ťažení Mateja II. začiatkom roku 1611 do Čiech. Potom mu vládca zveril post legáta na vyjednávanie v Sliezsku. Keďže sa Matej II. chcel odvdáčiť Pavlovi, tak mu v prípade nasledujúcich konfiškácií majetkov zradcov alebo prevzatí držby po šľachticoch bez potomstva prisľúbil darovanie sto sedliackych usadlostí kdekoľvek na území Uhorska. Donácia sa mala vzťahovať aj na Pavlovho brata Petra Apponya.²⁹

Blažej ml. Appony zrejme dosiahol vek právnej spôsobilosti na konci prvého decénia 17. storočia. Pri vyslovení tejto hypotézy by sa dalo vychádzať z deľby hradu Oponice z 29. apríla 1612. Rozdelenie súviselo so snahou predísť sporom medzi Blažejom ml. a jeho strýkami – súrodencami Petrom a Pavlom Apponyovcami. K týmto nezhodám mohlo dôjsť len vtedy, keď už bol Blažej ml. podľa uhorských zákonov právne spôsobilý a už nebol pod kuratelou svojich opatrovníkov. Zároveň z kontextu deľby vyplýva, že obe strany uvažovali o ďalších stavebných aktivitách, keďže sa do kontraktu dostala klauzula o nových budovách. V deľbe sa nijakým spôsobom nezmieňovali o tom, že by niečo niektorý z týchto troch príbuzných v predošlom čase vybudoval, preto by sa dal vysloviť predpokladať, že stavebná činnosť sa rozbehla po apríli 1612. Tomu by napovedalo aj obdobie uzavretia dohody po skončení zimy, aby sa už v priebehu roku 1612 mohlo začať s budovaním.

29. apríla 1612 sa hrad rozdelil na dve polovice. Okrúhla bašta nazývaná „*Teres*“³⁰ vo *vonkajšom hrade*“ spolu so všetkými od nej sa tiahnucimi budovami

²⁸ MNL – OL, f. MKL, LR 5, pag. 744, 745. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37. V citovanej genealogickej tabuľke nie je dátum úmrtia Blažeja ml. Apponya. Pri jeho určení som vychádzal z jeho testamentu: MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 138.

²⁹ MNL – OL, f. MKL, LR 6, pag. 205, 206.

³⁰ Výraz pochádza z maďarčiny a ide o prídavné meno priestranný.

na južnej strane až po „vežu alebo tavernícku“³¹ svetlicu“, ktorá však zostane spoločným vlastníctvom oboch strán, pripadli Petrovi a Pavlovi Apponyovcom. Okrem toho súrodenci prevzali aj východnú časť „paloty“³² a polovicu pivnice otočenej na južnú stranu pod okrúhlu baštou nazývanou „Teres“. Blažej ml. Appony dostal rovnako okrúhlu baštu nazývanú „Teres“ a všetky budovy, ktoré sa od nej tiahli na severnej strane až po „vežu alebo tavernícku svetlicu“, pričom tá zostala v spoločnej držbe všetkých spomenutých Apponyovcov. K tomu Blažejovi ml. ešte pripadla západná dĺžka „paloty“, ktorej šírka začínala od zakrivenia múru. Blažej ml. si ponechal aj severnú polovicu pivnice pod okrúhlu baštou nazývanou „Teres“. Hradné brány, „drábska svetlica“ vedľa „vonkajšej brány“, „studňa alebo cisterna“, skladisko pušného prachu a pozdĺžne schodisko, ktoré sprístupňuje obytné priestory v oboch rozdelených častiach, zostali spoločné. Ak by mal Blažej ml. záujem stavať nové budovy podľa svojej chuti, môže tak urobiť jedine nad „drábskou svetlicou“ alebo v pridelenej časti. Peter a Pavol nadobudli povolenie na stavebné práce jedine v im pridelenom sektore. Spomínaná pivnica mala iba jeden otvor a vstup, ktorý sa však po rozdelení ocitol v časti Petra a Pavla, preto sa vybuduje nový otvor a vstup aj v Blažejovej polovici, rovnako ako aj deliaca priečka pivnice, pričom náklady za tieto úpravy budú hradiť obidve strany rovnakým dielom.³³

Zapísaná deľba hradu nám ponúka aspoň orientačnú predstavu o rozsahu jeho vtedajšej zástavby a tiež predpoklad o plošnom rozdelení jeho jednotlivých častí (Obr. 5). Domnievame sa, že okrem spoločnej bašty Tereš v západnom okraji predhradia pripadla Petrovi a Pavlovi Apponyovcom celá juhozápadná obytná zástavba horného hradu končiaca pri dominantnej valcovej veži. Patrila im aj východná časť „paloty“, ktorú možno s pravdepodobnosťou hľadať v protihľej severovýchodnej palácovej zástavbe horného hradu, majúcej neskorostredoveký pôvod. Blažejovi okrem bašty Tereš pripadla asi severovýchodná zástavba horného hradu so západnou časťou „paloty“, tiahnuca sa až po spoločnú hlavnú vežu. V spoločnom užívaní zostala vonkajšia hradná brána situovaná v severnej časti predhradia a pri nej sa nachádzajúca a zatiaľ neznáma „drábska svetlica“, ďalej brána do horného hradu, ktorá sa dodnes zachovala v jeho severozápadnom obvode, a cisterna, ktorú možno očakávať v hornom hrade. V spoločnom užívaní bolo aj schodisko sprístupňujúce obydlia oboch rozdelených častí, ktoré sa zrejme nachádzalo na mieste čiastočne odkrytého mladšieho kamenného schodiska medzi palácovými traktmi horného hradu. Údaje o rozdelených pivniciach pod baštou Tereš napovedajú, že pôvodne otvorená bašta bola medzičasom aspoň v najnižšej úrovni uzatvorená a prestopená, ako tomu nasvedčuje aj výskumom zistený uzatvárajúci východný múr bašty. Zaujímavé sú aj zmienky o podmienkach určujúcich miesta budúcej plánovanej výstavby, ktorú Blažej mohol realizovať

³¹ Taverník bol v stredovekom Uhorsku správca kráľovskej pokladnice. Zrejme mali na mysli to, že jedna svetlica vo veži slúžila ako pokladnica, respektíve klenotnica, kde sa uchovával archív, drahocenné predmety a látky.

³² Ide o dobový slovenský výraz pre najväčšiu miestnosť na hrade. Na základe ďalších prejedných dobových prameňov môžem s veľkou mierou istoty tvrdiť, že nejde o samostatnú palácovú budovu.

³³ MNL – OL, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, no. 108.

len nad „*drábskou svetlicou*“ pri vonkajšej bráne, resp. vo svojej severovýchodnej časti hradu. Peter s Pavlom mohli takisto stavať len v ich pridelenom sektore v juhozápadnej časti hradu. Tieto údaje nám nepriamo pomáhajú tiež predpokladať konkrétnych stavebníkov jednotlivých objektov, vybudovaných v nasledujúcom období po deľbe hradu.

Pamiatkové výskumy už dávnejšie poukázali na skutočnosť, že neskororenesančné prestavby hradu realizované na začiatku 17. storočia, resp. po roku 1612, svojim objemom úplne pozmenili dovtedajší charakter hradu a zmenili aj jeho siluetu.³⁴ V roku 2006 sa v interiéri bašty Tereš odkryla deliaca priečka, ktorú na základe deľby hradu z roku 1612 mali vybudovať obe deliace strany, a to spolu so vstupmi vedúcimi osobitne do každej polovice pivnice. Oba vstupy sa aj čiastočne zachovali a dokladajú, že zámer plánovanej výstavby i deľby pivnice bašty sa uskutočnil (Obr. 2 – č. 9).

Ďalej sa zistilo, že počas prestavieb obrannú baštu nadstavali o ďalšie podlažie a celú prestavali na obytný objekt. Zo strany nádvorcia predhradia k nej pristavovali menší trojpodlažný obytný trakt lichobežníkového pôdorysu (Obr. 2 – č. 8A), dispozične napojený na nové rozsiahle palácové krídlo (č. 8B).³⁵ Krídlo pre stiesnenosť predhradia vysunuli za jeho obvod, čím zabralo priestor niekdajšej priekopy. Malo obdĺžnikový pôdorys s úctyhodnou dĺžkou 50 metrov a spolu až päť podlaží. Svojou hmotou vymedzilo celý juhozápadný obvod rozšíreného predhradia a na juhovýchodnej strane sa k nemu primkynala priestranná hospodárska budova. Kým z palácového krídla sa najlepšie zachovala severozápadná časť so zvyškami krbu i vstupných otvorov a lôžok po vyhnitých trámoch stropov (Obr. 6), z hospodárskej stavby možno vidieť len obvodový múr a stredový stĺp, ktorý kedysi niesol konštrukciu trámového stropu (Obr. 7). Keďže opísaná zástavba predhradia sa nachádzala v časti hradu patriacej podľa deľby Petrovi a Pavlovi Apponyovcom, možno v ich osobách vidieť aj stavebníkov opísaných objektov.

Ďalší reprezentačný palác vyrástol na opačnom severovýchodnom obvode hradu (Obr. 2 – č. 6). Mal obdĺžnikový pôdorys 27 x 14,5 m, štyri podlažia a bol zvonka pristavaný k parkanovému múru tak, aby sa naďalej zachovala priechodnosť parkanu kvôli prístupu do horného hradu. Palác tak zabral priestor niekdajšej priekopy a svojou čelnou fasádou členenou symetricky rozloženými oknami i vodorovnými rímsami sa obracal k prístupovej strane (Obr. 8 a 9). Dendrochronologické datovanie stužovacieho trámu v murive paláca zaradilo vyŕatie jeho dreveniny do intervalu rokov 1602 – 1622 a neskôr.³⁶ Tým sa tiež upresnilo datovanie výstavby paláca niekedy po roku 1602, pričom sa dá zároveň pripustiť, že jeho vznik by sa dal očakávať po deľbe hradu v roku 1612. Vzhľadom na polohu paláca pri vonkajšej bráne je možné jeho polohu spájať s tým sektorom hradu, ktorý prináležal Blažejovi ml. Apponyovi.

³⁴ BÓNA, Oponický hrad, s. 23.

³⁵ BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Čiastkový architektonicko-historický výskum objektov delovej bašty a príslušného traktu juhozápadného paláca. Výskumná dokumentácia v archíve KPÚ Nitra, 2006/2014, s. 21-23.

³⁶ BARTA, Peter. Posudok č. 2016021101 o dendrochronologickom datovaní vzoriek z hradu Oponice vypracovaný v rámci projektu APVV-0598-10. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016.

Prestavby v hornom hrade, ktorý bol takmer úplne zastavaný už pred deľbou v roku 1612, sa zrejme dotkli len niektorých častí starších palácov a interiérov, pričom pôvodná ranogotická veža zostala naďalej výškovou dominantou hradu.

Veľký objem priestorov, ktoré poskytli nové neskororenesančné hradné paláce, napovedá, že boli pripravované pre pobyt viacerých rodín v dobe neustálych politických nepokojov a vojenských konfliktov. Skutočnosť, že nové paláce situované na vonkajšom obvode dolného hradu neobsahovali obranné prvky a aj niekdajšia delová bašta Tereš bola úplne prestavaná na obytnú stavbu, potvrdzuje, že strelecká obrana hradu sa sústredila na vysunuté delostrelecké opevnenia zaberajúce priľahlé terénne plošiny. Zvyšky týchto terasovito upravených polôh v severozápadnom a juhovýchodnom susedstve hradu zatiaľ neboli archeologicky skúmané, a tak môžeme len predpokladať, že išlo o drevozemné delostrelecké bastióny spevnené palánkovými vypletanými stenami, pričom na juhovýchodnej strane bastión doplnili o ďalší predsunutý val s priekopou (Obr. 2 – č. 12A, 12B; Obr. 10).³⁷

Všetci traja spolujatelia hradu patrili k významným predstaviteľom rodu. Pavol Appony sa aj po roku 1610 angažoval v protiosmanskom boji, ale už ako panovníkom vyslaný komisár alebo vyjednávač s Osmanmi. Preto mu Matej II. 3. januára 1617 udelil titul uhorského kráľovského radcu.³⁸ Po ďalšom hodnostnom povýšení sa Pavol vytráca z prameňov, preto možno predpokladať, že niekedy po roku 1617 zomrel. Keďže nemal mužských potomkov, stal sa správcom polovice hradu Oponice iba jeho starší brat Peter Appony.

Peter Appony sa nikdy neoženil, a preto nemal žiadnych legitímnych dedičov. Jeho skonom by vymrela celá nedávno povýšená barónska vetva rodu a zrejme aj preto Ferdinand II. 12. novembra 1624 povýšil do barónskeho stavu Petrovho synovca Blažeja ml. Apponya a jeho potomkov oboch pohlaví. Panovník svoje rozhodnutie odôvodnil starobylosťou rodu Appony, ale aj Blažejovou vernosťou Habsburgovcom a vybavovaním záležitostí pevnosti Nové Zámky.³⁹

Peter Appony ako najstarší člen rodu opatroval rodové písomnosti, ktoré sa povinne skladovali na hrade Oponice. V čase, keď Blažeja ml. Apponya na 1. marca 1626 povolali, aby sa zúčastnil Kráľovského tabulárneho súdu, keďže bol jedným z jeho prísediacich, Peter využil príležitosť a zo svojej rezidencie v Kovarciach odišiel na hrad. Peter si z neho zobral všetky písomnosti a privilégia dotýkajúce sa „hradov Veľké Oponice, Korlátka a domu alebo šľachtickej kúrie postavenej na spôsob kaštieľa v Kovarciach“ a odniesol ich do Kovariet. Zakrátko však niekedy medzi 1. marcom a 25. aprílom zomrel a jeho sídlo v Kovarciach vzápätí násilne obsadili ľudia Mikuláša Forgácha a jeho manželky Estery Bossányovej. Manželia Forgáčovci si ponechali aj zobraté rodové písomnosti a Petrove klenoty. Blažej ml. sa následne sťažoval krajinskému sudcovi Melicharovi Alaghymu a požadoval vrátenie dokumentov i drahocenných predmetov. Rovnako žiadal, aby manželia Forgáčovci aj so všetkými poctami a podľa patričných obradov

³⁷ BÓNA – PLAČEK – LUKAČKA, Oponický hrad, s. 23.

³⁸ MNL – OL, f. MKL, LR 6, pag. 592, 593.

³⁹ MNL – OL, f. MKL, LR 7, pag. 425-429.

pochovali Petrovo telo. Na základe sťažnosti Alaghy 6. mája 1626 požiadal Nitriansku kapitolu, aby celú záležitosť prešetrila.⁴⁰

Zástupcovia Nitrianskej kapituly osobne prišli „na hrad Veľké Oponice“ 30. mája 1626 a konkrétne si prezreli tie časti, ktoré prináležali nebohému Petrovi Apponyovi. Na hrad sa mali v tento deň dostaviť aj Mikuláš Forgách a Estera Bossányová, čo obaja odignorovali. Ľudia z kapituly chceli vojsť do zabezpečenej Petrovej klenotnice, ale nemali od nej kľúče, keďže ich získali manželia Forgáchovci. Blažej ml. Appony však zabezpečil, aby sa dvere klenotnice vyloмили. Následne sa vyhotovil zoznam písomností, pričom väčšina z nich sa týkala hradu Korlátka, avšak v dôsledku neprítomnosti Forgácha a Bossányovej sa nedalo určiť, ktoré listiny chýbali. Rovnako sa dali zinventarizovať len tie klenoty, ktoré na hrade ostali ako napríklad strieborná pozlátená parta, vysoký strieborný pozlátený pokál s vekom, strieborný pozlátený pokál s vekom a malým drienkom, strieborný pozlátený pokál bez veka s výjavom nemlúvniat, dva strieborné pozlátené pokále na pivo s vekom, dva poháre, jedna zlatá čaša, dve strieborné čaše, jeden strieborný tanier, jeden strieborný zámoček. Po prezretí klenotnice obišli predstavitelia kapituly všetky ostatné Petrove izby a svetlice v Blažejovej prítomnosti, pričom skonštatovali, že všetky tieto obytné priestory boli prázdne a poškodené. Chýbali niektoré dvere i mreže na oknách a niektoré truhlice boli rozsekané. Zvyšné veci pre istotu Blažej ml. zbral, aby sa nedostali do rúk Forgáchovcov.⁴¹

Po smrti Petra Apponya sa celý hrad dostal do rúk Blažeja ml. Apponya, čím sa ale cítilo dotknuté ostatné príbuzenstvo, ktoré ešte v polovici 16. storočia postupne prenechalo svoje podiely na hrade predkom Petra a Blažeja ml. Apponyovcom. Mikuláš st. Appony ako syn Tobiáša Apponya začal pred viacerými inštitúciami tvrdiť, že mu patrí podiel na hrade, keďže po Petrovej smrti sa považoval za legitímneho vlastníka. Vďaka tomu sa roztočilo kolo niekoľkých súdnych sporov proti Blažejovi ml. Za snahou spochybníť Blažejove nároky na celé Oponice stála obava Mikuláša st., že hrad skončí v rukách cudzích rodov, keďže Blažej ml. mal len dve dcéry.⁴²

Blažej ml. Appony si uvedomoval, že Mikuláš st. Appony začne požadovať podiel z Oponíc, a preto zrejme tesne po smrti Petra Apponya požiadal Nitriansku stolicu, aby urobila vypočúvanie ohľadom ich doterajšej údržby a správy. 25. apríla 1626 slúžny Ján Sambokréthy a prísazný prísediaci Andrej Bacskády priamo na hrade prešetrovali, či bol rozdelený na dve polovice medzi Blažeja ml. a Petra, kto platil kastelána a drábov. Svedkovia sa vrátane kastelána Adama Špánika zhodli, že Oponice boli rozdelené na dve polovice a na vydržiavanie kastelána a drábov sa rovnakými nákladmi podieľali Blažej ml. a Peter. Z výpovedí bolo zrejme, že o hrad sa nikto ďalší z Apponyovcov nestaral.⁴³

V dôsledku vojenských prechodov v čase povstania Gabriela Bethlena sa v roku 1626 na hrade Oponice spolu so svojou rodinou uchýlil Mikuláš st.

⁴⁰ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 88.

⁴¹ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 88.

⁴² SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37, 40, 41.

⁴³ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

Appony aj s ďalšími šľachticmi a ich rodinami. Predtým ako Mikuláš st. vstúpil do hradu, musel Blažejovi ml. Apponyovi podpísať reverz, že po uplynutí nebezpečenstva Mikuláš st. odíde z Oponíc a odvezie si so sebou aj svoje veci, písomnosti a klenoty. Blažej ml. totiž správne predpokladal, že ak si Mikuláš st. nechá tieto veci na hrade, začne tvrdiť, že jemu tu tiež patrí podiel, takže má právo si svoje vzácnejšie nehnuteľnosti nechať v bezpečí Oponíc. Po skončení vojenských operácií síce Mikuláš st. hrad opustil, ale svoje predmety tu nechal, napriek podpisu reverzu. Blažej ml. prostredníctvom iných šľachticov, zástupcov Nitrianskej stolice, ale aj nitrianskeho biskupa a hlavného župana Jána Telegdyho viacnásobne Mikuláša st. napomenul, aby si všetko svoje vlastníctvo odviezol. Mikuláš st. po niekoľkých upozorneniach začal tvrdiť, že Blažej ml. na hrade zadržáva aj veci svojich nebohých strýkov Petra a Pavla Apponyovcov, i keď by sa mal o ne podeliť s ostatnými rodovými členmi. Ďalej Blažej ml. obvinil, že si privlastnil aj jeho hnutel'ný majetok, uschovaný v čase nepokojov. Mikuláš st. vedel, že nemá žiadny podiel na hrade, a preto úradné osoby žiada o vyčlenenie patričného podielu. Na celé počínanie Mikuláša st. sa v deň zasadnutia stoličného súdu v Nitre 26. januára 1627 sťažoval Blažejov zástupca Tobiáš Fodor.⁴⁴

Reakcia zo strany Mikuláša st. Apponya nenechala na seba dlho čakať a 9. februára 1627 sa na ďalšie zasadnutie stoličného súdu do Nitry dostavil jeho zástupca Štefan Gereczy. Ten sa v mene svojho pána ohradil proti tomu, aby Mikuláš st. musel vypratať veci z „hradu Velké Oponice“. Protest odôvodnil tým, že Mikuláš st. už odviezol svoje nehnuteľnosti. Navyše nechápal sťažnosti Blažej ml. Apponya, pretože od smrti Tobiáša Apponya jeho syn Mikuláš st. neustále využíval priestory na hrade.⁴⁵ Tvrdenia Gereczyho však boli zjavným klamstvom, pretože Tobiáš svoje podiely na hrade previedol ešte za svojho života 8. januára 1542 a nikdy ich potom on ani jeho syn nezískali naspäť.

Blažej ml. Appony napriek uzavretiu manželstva s Barborou Serényovou niekedy okolo roku 1611 mal v čase prebiehajúcich sporov s Mikulášom st. Apponym iba dve dcéry Evu a Helenu Apponyové, a podľa uhorských zákonov mal Blažejov majetok po jeho smrti pripadnúť do rúk panovníka ako odúmrt'. Navyše si Blažej ml. uvedomoval, že v prípade rodového hradu Oponice by s istotou jeho dcéry nedostali nič, pretože by sa jeho dedičom zrejme stal Mikuláš st. Preto sa zrejme v priebehu roku 1628 začali Blažejove rokovania s Ferdinandom II. o získanie prefekcie pre jeho dcéry, čo by znamenalo, že pred uhorskými zákonmi by sa de iure stali mužskými dedičmi. Cisár nakoniec Blažejovi ml. vyhovel a 5. mája 1629 vyhlásil Evu a Helenu za plnoprávných dedičov „hradu Velké Oponice“ a podielov vo Veľkých Oponiciach, Strážach, Nadliciach, Nedanovciach a Trnovci a ich dedičov oboch pohlaví.⁴⁶ V rovnaký deň uhorský kráľ nariadil Nitrianskej kapitule, aby obe dcéry voviedla do vlastníctva uvedených majetkov.⁴⁷

⁴⁴ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

⁴⁵ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

⁴⁶ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 125. Pri určení približného dátumu sobáša som vychádzal z nasledovného prameňa: MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

⁴⁷ MNL – OL, f. MKL, LR 7, pag. 887-888.

Paralelne s vyjednávaniaami Blažeja ml. Apponya prebiehali rokovania Mikuláša st. Apponya s Ferdinandom II. Mikuláš st. sa pred cisárom postáažoval, že 2. júla 1566 Helena Kováryová aj v mene svojho nedospelého syna Jána ml. Apponya previedla celý podiel po manželovi Beňadikovi Apponyovi a aj ním získaný podiel po otcovi Mikuláša st. Tobiášovi Apponyovi na súrodencov Jána st. a Štefana Apponyovcov. Keď však neskôr Ján ml. dosiahol plnoprávny vek, 12. januára 1569 matkinu transakciu odvolal. Keďže tento nesúhlas nebol nikdy rešpektovaný, tak sa v súčasnosti jediným majiteľom hradu stal Blažej ml. Tým, že Blažej ml. doteraz spravuje podiely Jána ml., vznikajú Mikulášovi st. veľké škody. Ján ml. navyše nemal žiadne deti, a preto sa Mikuláš st. pred panovníkom vyhlásil za jeho priameho pokrvného dediča, pričom ale zamlčal, že bol až jeho treťostupňovým bratrancom. Mikuláš st. teda žiadal, aby sa časť Jána ml. ocenila a následne ju mohol od Blažeja ml. získať. Keďže sa celá transakcia má udiat v prítomnosti Ferdinanda II., vládca 30. marca 1629 nariadil Nitrianskej kapitule, aby predvolala Blažeja ml. do 15 dní na osobné pojednávanie. Zástupcovia kapituly prišli za Blažejom ml. do jeho kaštieľa v Preseľanoch až 16. mája a oboznámili ho, že sa má 30. mája dostaviť pred cisára.⁴⁸ Oneskorené konanie kapituly si možno vysvetliť aj tým, že spoločenské postavenie Blažeja ml. oproti Mikulášovi ml. bolo neporovnateľne dôležitejšie, a preto jej zástupcovia navštívili Blažeja ml. až v čase, keď vedeli, že majú vykonať štatúciu na hrad a podiely na panstve v prospech jeho dvoch dcér.

Mikuláš st. Appony svoje práva naďalej bránil aj pred inými súdnymi inštaniami. Na súd Nitrianskej stolice sa obrátil s prosbou o prešetrenie záležitostí ohľadom chrastia a stromov okolo hradu, na ktoré si tiež nárokoval. 8. júna 1629 slúžny Ján Sambokrétly spolu s prísazným prísediacim Andrejom Bacskádom na žiadosť Mikuláša st. prišli obhliadnuť sporné chrastie. Videli, že minimálne jeho tretina i časť stromov v lese pri hrade boli vyrúbané. Mikuláš st. im tvrdil, že chrastie a lesy boli spoločným rodovým vlastníctvom, a teda mal nárok na ich kľčovanie, pričom zástupcom stolice povedal, že chrastie a niektoré stromy nechali ešte nebohí Peter a Pavol Apponyovci vyrúbať. Tí spolu s Blažejom ml. Apponyom dali viackrát odstrániť chrastie, aby sa Mikulášovi st. nič neušlo.⁴⁹

So žiadosťou o pomoc sa Mikuláš st. Appony obrátil aj na palatína Mikuláša Eszterházyho, ktorý 20. apríla 1629 nariadil Nitrianskej kapitule, aby prešetrila oprávnenosť sťažností Mikuláša st. Zástupcovia kapituly síce vypočúvanie začali už po 16. máji, ale výslednú správu o jeho ukončení pre palatína dokončili až s viac ako ročným odstupom 9. apríla 1630. Svedkovia tvrdili, že Ján ml. Appony mal slobodný prístup na hrad a v „*sklepech Starého hradu*“ mohol skladovať múku a obilie. Drábi a kastelán ho kedykoľvek pustili dovnútra a nerobili mu žiadne obštrukcie. Po Jánovej smrti prešli jeho majetky, vrátane podielu na hrade, ešte na Mikulášovho otca Tobiáša Apponya. Odpovede v prípade toho, čo konkrétne vlastnil Mikuláš st. na hrade, boli veľmi vyhýbavé a navzájom si protirečiacce. Jedni tvrdili, že Mikulášovi patrila jedna svetlica, druhí, že mu bolo iba poskytnuté dočasné ubytovanie. Kastelána a drábov však vždy platili Peter, Pavol

⁴⁸ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

⁴⁹ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

a Blažej ml. Apponyovci. Bývalý kastelán Adam Špánik sa vyslovil, že Mikuláš st. podiel na hrade získal v čase povstania Štefana Bocskayho. Všetci svedkovia sa zhodli, že problémy medzi Mikulášom st. a Blažejom ml. sa udiali iba v poslednom čase.⁵⁰

Z rozporuplných výpovedí svedkov a písomných dokumentov by sa však dalo usudzovať, že Mikuláš st. Appony reálne mohol zdediť nehnuteľnosti po Jánovi ml. Apponyovi, ale určite nie podiely na hrade. Na druhej strane však Peter, Pavol a Blažej ml. Apponyovci vedeli, že Oponice sú starým rodovým hradom, a preto zrejme prepustili bez nejakej konkrétnej písomnej dohody jednu alebo dve miestnosti pre Jána ml. i Mikuláša st., aby sa v prípade osmanského nebezpečenstva alebo neskorších povstaní mohli bezpečne ukryť na hrade. Zároveň sa dá s istotou predpokladať, že Oponice slúžili aj ako bezpečné skladisko potravín, písomností alebo drahocennejších predmetov pre všetkých rodových príslušníkov. Aby nedochádzalo k sporom, Peter, Pavol a Blažej ml. vyčlenili priestory na skladovanie a bývanie v stredovekom jadre hradu, pričom oni používali nové renesančné časti. Správa pár miestností však ostatných rodových príslušníkov neoprávňovala, aby sa vyhlasovali za spoluvlastníkov hradu.

Vzájomné súdne rozpory sa medzi Mikulášom st. a Blažejom ml. Apponyovcami napriek viacerým pokusom neukončili ani v roku 1631. V októbri a novembri 1631 sa zasadnutia Kráľovského tabulárneho súdu v Trnave osobne zúčastnil aj Ferdinand II. a 6. novembra cisár vydal príkaz pre Blažeja ml., aby sa dostavil do Trnavy na pojednávanie súdu. 12. novembra sa v mene panovníka vyhotovili odpisy starších listín v celej záležitosti, ale nakoniec nedošlo k uzavretiu žiadnej dohody alebo zmieru.⁵¹ Zrejme to súviselo s tým, že Mikuláš st. zomrel alebo jednoducho zistil, že v spore s vplyvným Blažejom ml. ťahá za kratší koniec.

Aj na základe ďalších dokumentov bolo zrejme, že Blažej ml. Appony disponoval celým hradom a k nemu patriacimi majetkami. 4. júna 1635 sa Blažej ml. v dôsledku silnejúcich príznakov podagry a s prihliadnutím na približne 24 rokov trvajúce manželstvo s Barborou Serényovou rozhodol svoju manželku odmeniť. Blažej ml. si totiž vysoko cenil Barborinu ochotu pomáhať mu pri udržiavaní jeho majetkov v čase viacerých povstaní, pričom využívala svoje vlastné peniaze, ktoré dostala od rodičov a neskôr od svojich bratov. Nadobudnuté financie použila na nákup dobytky, ale aj ďalších hospodársky nevyhnutných vecí. I keď Blažej ml. často trpel chorobami, Barbora sa o neho napriek tomu starala. Manželke najprv založil všetky svoje podiely vo Veľkých Oponiciach, Nedanovciach, Kovarciach a Šípkovom za to, že svojich 5 000 uhorských zlatých použila na rozvoj hospodárenia a ďalších 1 000 uhorských zlatých upotrebila na zabezpečenie patričného vena, oblečenia, strieborných a zlatých predmetov pri príležitosti vydaja ich dcéry Heleny Apponyovej za baróna Gabriela Palochayho (†1675) a Evy Apponyovej za baróna Imricha Czobora (†1677). V hodnote ďalších 4 000 uhorských zlatých na Barboru previedol podiely v Nedanovciach získané od Petra Simonya, Petra a Pavla Apponyovcov, práva získané od Mikuláša

⁵⁰ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

⁵¹ MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4.

Forgácha a Estery Bossányovej, tretinu „hradu *Veľké Oponice*“ a tretinu všetkých k nemu patriacich majetkov.⁵²

Založením majetku Blažej ml. Appony síce nezabezpečil manželke dedičnú držbu, ale Barbora Serényová získala garanciu toho, že pokiaľ jej nebude vyplatená celková suma 10 000 uhorských zlatých, bude môcť slobodne nakladať s prevedeným vlastníctvom. Spomínaná tretina hradu a panstva sa mala pre Barboru presne vyčleniť, pretože zvyšné dve tretiny mali na základe prefekcie z 5. mája 1629 prevziať Blažejove dve dcéry a ich potomkovia. I keď transakcia znamenala dočasný prevod časti starého rodového hradu do Barboriných rúk, ostatní Apponyovci zmluvu nenapadli, pretože Blažejov vplyv v krajine a na dvore Ferdinanda II. bol dostatočne silný. Stabilné spoločenské postavenie potvrdilo aj rozhodnutie kráľa z 8. januára 1636, ktorým vymenoval Blažej ml. za uhorského kráľovského radcu.⁵³

Blažej ml. Appony o rok neskôr 13. februára 1637 vo svojom kaštieli v Preseľanoch nadiktoval zástupcom Nitrianskej kapituly svoju poslednú vôľu. Želal si, aby jeho telo odviezli do pavlínskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Horných Lefantovciach. Za miesto posledného odpočinku určil oltár Panny Márie v kláštornom kostole, ktorý nechal na vlastné náklady postaviť. Na slúženie zádušných omší za spásu svojej duše odkázal 1 000 uhorských zlatých. Na jeho zemepanskom meste Bánov na Morave sa mal postaviť kostol Panny Márie a jeho správou poveril františkánov z Hlohovca. Blažejova manželka sa mala postarať, aby jeho dcéry a ich potomkovia naďalej ostali pri rímsko-katolíckom vierovyznaní rovnako ako aj všetci poddaní. Kaštieľ v Preseľanoch spolu s podielmi v Preseľanoch, Hrušovanoch, Somorovej (dnes miestna časť Koniaroviec), Koniarovciach, Belinciach, Sulanoch (dnes miestna časť Hruboňova), Bábe, Kovarciach a Trstíne poručil staršej dcére Helene Apponyovej. Kaštieľ v Lieskovom (dnes miestna časť obce Cerová) spolu s podielom na hrade Korlátka a majetkovými časťami v Rozbehoch (dnes miestna časť obce Cerová), Lieskovom, Jablonici, Osuskom, Hlbokom a Prievaloch nechal mladšej dcére Eve Apponyovej. Dom v Modre spolu s vinicami si mali obe dcéry rozdeliť na dve polovice. Hrad Oponice zostane v spoločnom užívaní jeho manželky a oboch dcér. Listiny so vzťahom na hrad a panstvo Korlátka podľa uhorských zákonov pripadnú do opateru staršej Helene a mladšia Eva dostane ich registry. Keďže v prípade listín so vzťahom k panstvu a hradu Oponice išlo o písomnosti celého rodu Appony, mali tieto dokumenty spravovať dcéry iba dočasne, kým nedosiahnu právne spôsobilý vek siroty Štefan a Blažej Appony zo zemianskej vetvy. Spomenutí súrodenci boli pravnučkami Mateja Apponya, ktorý v roku 1550 prenechal všetky podiely na hrade Oponice starému otcovi Blažej ml. Jánovi st. Apponyovi.⁵⁴

Po smrti Blažej ml. Apponya sa neobjavili žiadne spory proti jeho pozostalej manželke a dvom dcéram. Až v polovici 17. storočia sa znovu začali jednotliví

⁵² MNL – TML, f. Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó 4. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36, 37. SZLUHA, Márton. Sáros Turóc vármegye nemes családjai. Budapest, 2008, s. 275.

⁵³ MNL – OL, f. MKL, LR 8, pag. 121.

⁵⁴ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 138. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 36-39.

Apponyovci ozývajú s cieľom zabrániť definitívnemu prechodu hradu Oponice i k nemu patriacich podielov na panstve do rúk cudzích rodov. Na rozdiel od Mikuláša st. Apponya sa tento raz rozhodli spojiť svoje sily viacerí mužskí príslušníci. 10. novembra 1650 pred Prešporskou kapitulou už medzitým dospelé siroty Štefan a Blažej Apponyovci splnomocnili syna Mikuláša st. Gašpara Apponya, aby ich zastupoval vo všetkých sporoch proti Barbore Serényovej, Helene a Eve Apponyovým. O osem dní neskôr 18. novembra už tá istá kapitula potvrdila, že súrodenci Štefan a Blažej sa spolu s Gašparom a jeho bratom Petrom Apponyom dohodli, že urobia všetko preto, aby panstvo Oponice definitívne nestratili.⁵⁵

Ku konečnej dohode ohľadom hradu Oponice sa dospelo až po siedmich rokoch, zrejme krátko po smrti Barbory Serényovej. 26. mája 1657 sa v Prešporke v prítomnosti palatína Františka Wesselényiho stretli Gašpar, Peter, Štefan a Blažej Apponyovci na jednej strane s Evou Apponyovou a Gabrielom Palochayom, ktorý oficiálne zastupoval svoju manželku Helenu Apponyovú, na druhej strane. Uznesli sa, že v najbližšej dobe do kaštieľa v Preseľanoch donesú všetci štyria Apponyovci 11 000 uhorských zlatých a vyplatia ich Eve a Helene. Tie sa následne za uvedenú sumu vzdajú všetkých svojich práv na celé dediny Veľké Oponice, Nedanovce, Nadlice, Stráže, Šípkové, Hetméň a Trnovec, rovnako aj na štvrtinu Kovariet. Ak v čase vyplatenia budú na panstve nejaké daňové nedoplatky, všetky musia vyplatiť Apponyovci, pričom sestrám zostane aj úroda z daného roka. Avšak na druhej strane sa Gašpar, Peter, Štefan a Blažej vzdali do budúcnosti akýchkoľvek nárokov na tie majetky, ktoré nebohí Blažej ml. a jeho manželka kúpili od iných šľachtických rodov ale aj Apponyovcov. Sestrám sa tak zaručila dedičnosť podielov na panstve Korlátka.⁵⁶

V celom texte dohody sa nijakým spôsobom nezmenili o samotnom hrade Oponice ale iba o majetkoch k nemu patriacich. To by naznačovalo, že v tom čase bol už hrad opustený a začal chátrať, inak by do zmluvy zahrnuli určite aj body o spôsobe jeho údržby, či prípadného rozdelenia medzi spomenutých štyroch Apponyovcov. Opustený a prázdny spoločný hrad sa spomína už v urbári z roku 1667.⁵⁷ Z uvedeného by sa dalo usudzovať, že po smrti Blažeja ml. Apponya sa skončila akákoľvek údržba, pretože jeho dcéry využívali na bývanie nielen po otcovi zdedené kaštiele v Preseľanoch a Lieskovom, ale aj rezidencie svojich manželov. K strate záujmu o Oponice pravdepodobne prispeli aj prebiehajúce spory a neskoršie rokovania o jeho prevzatí mužskými príslušníkmi rodu.

Po roku 1667 sa v zachovanom písomnom materiáli vytratili zmienky o hrade. Až v súpise majetku grófa Antona Apponyiho (*1751 †1817) zo 6. júla až 30. augusta 1797 sa objavila zmienka, že „rodový hrad rodu Apponyi leží južným smerom od majera s kaštieľom. V dôsledku toho, že bol odnepamäti opustený, zostali z neho iba ruiny, a preto bol medzi majerom a dedinou Veľké Oponice postavený nový

⁵⁵ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 154.

⁵⁶ MNL – TML, f. Apponyi család, II. oklevelek, doboz 2, no. 171.

⁵⁷ MNL – OL, f. A Batthyány család levéltára, Apponyi család (P 1339), doboz 1, no. 136.

hrad⁵⁸.⁵⁹ Pri ďalšej inventarizácii Antonovho majetku po jeho smrti uviedli v súpise z 15. apríla 1818, že hodnota polovice zručaniny bola 1 300 zlatých, keďže druhú vlastnil gróf Jozef st. Apponyi (*1784 †1853). Na porovnanie v rovnakom čase hodnota len Antonovej tretiny kaštieľa vo Veľkých Oponiciach predstavovala 22 387 zlatých.⁶⁰

Histórii i stavebným dejinám hradu Oponice sa síce venovali viacerí autori, ale napriek tomu sa podarilo doterajšie poznatky o období novoveku výrazne rozšíriť po realizácii archívneho výskumu v roku 2020. Jeho prepojením s doterajšími výsledkami archeologického, dendrochronologického a stavebno-historického bádania sa vďaka uplatnenej interdisciplinarite stotožnili viaceré novoveké stavebné etapy s konkrétnymi menami ich iniciátorov. Keďže Oponický hrad od stredoveku predstavoval spoločné vlastníctvo celého rodu Apponyi, bol po bitke pri Moháči (1526) rozdelený na päť pätín. Až v roku 1566 sa celé sídlo zjednotilo v rukách bratov Jána st. a Štefana Apponyovcov.

Po scelení hradu sa prišlo k jeho ďalším úpravám, pričom pred rokom 1586 vznikla pre súčasnú zručaninu typická bašta nazývaná Tereš, postavená z iniciatívy syna Ján st. Apponya Blažeja st. Apponya. Na začiatku 17. storočia Oponice naďalej ostávali v nerozdielnom vlastníctve bratov Petra (†1626) a Pavla Apponyovcov, synov Štefana Apponya, a ich dospievajúceho synovca Blažeja ml. Apponya (†1637), syna Blažeja st. Aby uvedení príbuzní zabránili vzájomným nezhodám pri zamýšľaných opravách a dostavbách, 29. apríla 1612 si rozdelili opevnené sídlo na dve polovice. Pamiatkové výskumy už dávnejšie poukázali na skutočnosť, že neskororenesančné prestavby realizované na začiatku 17. storočia, resp. po roku 1612, svojim objemom úplne pozmenili dovtedajší charakter Oponíc a zmenili aj jeho siluetu. Peter a Pavol Apponyovci si nechali vybudovať vo svojej juhozápadnej časti veľké palácové krídlo obdĺžnikového pôdorysu s úctyhodnou dĺžkou 50 metrov a spolu až s piatimi podlažiami. Ďalší reprezentačný palác vyrástol z iniciatívy Blažeja ml. Apponya na opačnom severovýchodnom obvode hradu na obdĺžnikovom pôdoryse 27 x 14,5 m a so štyrmi podlažiami.

Ak sa na dejiny hradu Oponice v novoveku pozrie na záver z pohľadu dobového uhorského kontextu, dajú sa prirovnáť napríklad k Starému hradu a hradu Vinné. Vo všetkých prípadoch išlo o opevnené sídla, ktoré už od stredoveku patrili príslušníkom jedného privilegovaného rodu. Tie sa však ale postupne rozrastali, čo spôsobovalo delenie hradov na menšie časti, s čím sa však spájali problémy pri ich udržiavaní a správe, pretože každý zo spolumajiteľov si svoje záväzky predstavoval inak. Ak sa hodlalo prikrčiť k modernizácii opevnenia alebo výstavbe nových renesančných obytných palácov, museli sa rodoví príslušníci

⁵⁸ V origináli je vyslovene uvedené, že ide o castrum a nie castellum. Na konci 18. storočia však aj v Spišskej stolici bolo zvykom označovať niektoré kaštiele termínom hrad, keďže tým chceli vyjadriť kontinuitu s predošlým sídlom, ktoré sa však už medzi časom stalo ruinou. Tak napríklad kaštieľ v Bijacovciach pomenovali ako hrad, keďže vznikol ako náhrada za vyhorený Spišský hrad.

⁵⁹ MNL – TML, f. Apponyi család, V. gazdasági iratok, doboz 129, csomó 33. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 40, 41.

⁶⁰ MNL – TML, f. Apponyi család, V. gazdasági iratok, doboz 130, csomó 42. SZLUHA, Nyitra vármegye I, s. 40, 41.

exaktne dohodnúť, komu, čo pripadne a čo zostane v spoločnom užívaní. Ako najjednoduchšie riešenie predchádzania sporov sa ukazovalo získavanie podielov od príbuzných a najideálnejšie zjednotenie celého objektu v rukách jediného šľachtica. Napriek rozdeleniu sa však hrady využívali ako bezpečné úschovne drahocenných predmetov a archívov pre celý rod. V čase vojenského ohrozenia sa naň mohli dočasne uchýliť aj iní členovia rodu, ktorí už nevlastnili žiadne hradné priestory. Aj takýto prechodný pobyt sa však riadil ústnymi alebo písomnými dohodami, aby nakoniec nedošlo k obviňovaniu z krádeží alebo zadržania predmetov.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archív:

- Archív Krajského pamiatkového úradu Nitra. BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Čiastkový architektonicko-historický výskum objektov delovej bašty a priľahlého traktu juhozápadného paláca, 2006/2014.
- Archív Krajského Pamiatkového úradu Nitra. BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Čiastkový architektonicko-historický výskum vybraných objektov, 2016.
- Archív Krajského pamiatkového úradu Nitra. BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Doplnkový architektonicko-historický výskum a návrh obnovy vybraných objektov hradného jadra a predhradia, 2018.
- Archív Krajského pamiatkového úradu Nitra. BÓNA, Martin. Oponice – Hrad Oponice. Doplnkový architektonicko-historický výskum archeologicky odkrytých častí hradného jadra a predhradia, 2020.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, fond Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii 3, pagina 940-941; Libri regii 5, pagina 744, 745; Libri regii 6, pagina 205, 206, 592, 593; Libri regii 7, pagina 425-429, 887, 888; Libri regii 8, pagina 121.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, fond A Batthyány család levéltára, Apponyi család (P 1339), doboz 1, numero 61, 64, 136.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Tolna Megyei Levéltára, fond Apponyi család, II. oklevelek, doboz 1, numero 14, 15, 30, 49, 51, 70, 108; doboz 2, numero 88, 117, 125, 138, 154, 171.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Tolna Megyei Levéltára, fond Apponyi család, III. perek, doboz 5, csomó. 4.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Tolna Megyei Levéltára, fond Apponyi család, V. gazdasági iratok, doboz 129, csomó 33; doboz 130, csomó 42.

Monografie a zborníky ako celok:

- BÓNA, Martin – REPKA, Dominik – SATER, Peter. Oponický hrad – Dejiny, výskum a obnova pamiatky. Nitra, 2017, 98 s.
- SZLUHA, Márton. Nyitra vármegye nemes családjai I. kötet A-K. Budapest, 2003, 736 s.
- SZLUHA, Márton. Sáros Turóc vármegye nemes családjai. Budapest, 2008, 887 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BÓNA, Martin – LUKAČKA, Ján. Úloha hradov horného Ponitria a Požitavia pri obrane a osídlení územia do konca 14. storočia. In *Archaeologia historica*, 2002, roč. 27, s. 239-268.

- BÓNA, Martin. Hrad Oponice. In RUSINA, Ivan et al. *Dejiny slovenského výtvarného umenia – Renesancia*. Bratislava, 2009, s. 735-736.
- BÓNA, Martin. Oponice (okr. Topoľčany). In PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava, 2007, s. 219-220.
- BÓNA, Martin – PLAČEK, Miroslav – LUKAČKA, Ján. Oponický hrad. In *Pamiatky a múzeá*, 1998, roč. 47, č. 1, s. 19-23.
- LUKAČKA, Ján. Oponický hrad (Nitrianska župa). In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava, 2017, s. 355-356.
- REPKA, Dominik – SATER, Peter. Erb na kamennom článku z Oponického hradu. Pôsobenie Horváthovcov v rodinnom sídle Aponiovcov. In *Studia Historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 158-170.
- TESSEDIK, Ferenc. Die Burgen - Appony. In HORMAYER, Jozef – MEDNYÁNSZKY, Alois. *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. Wien, 1827, roč. VII, s. 28-54.

Výskumné správy:

- BARTA, Peter. Posudok č. 2016021101 o dendrochronologickom datovaní vzoriek z hradu Oponice vypracovaný v rámci projektu APVV-0598-10. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016.

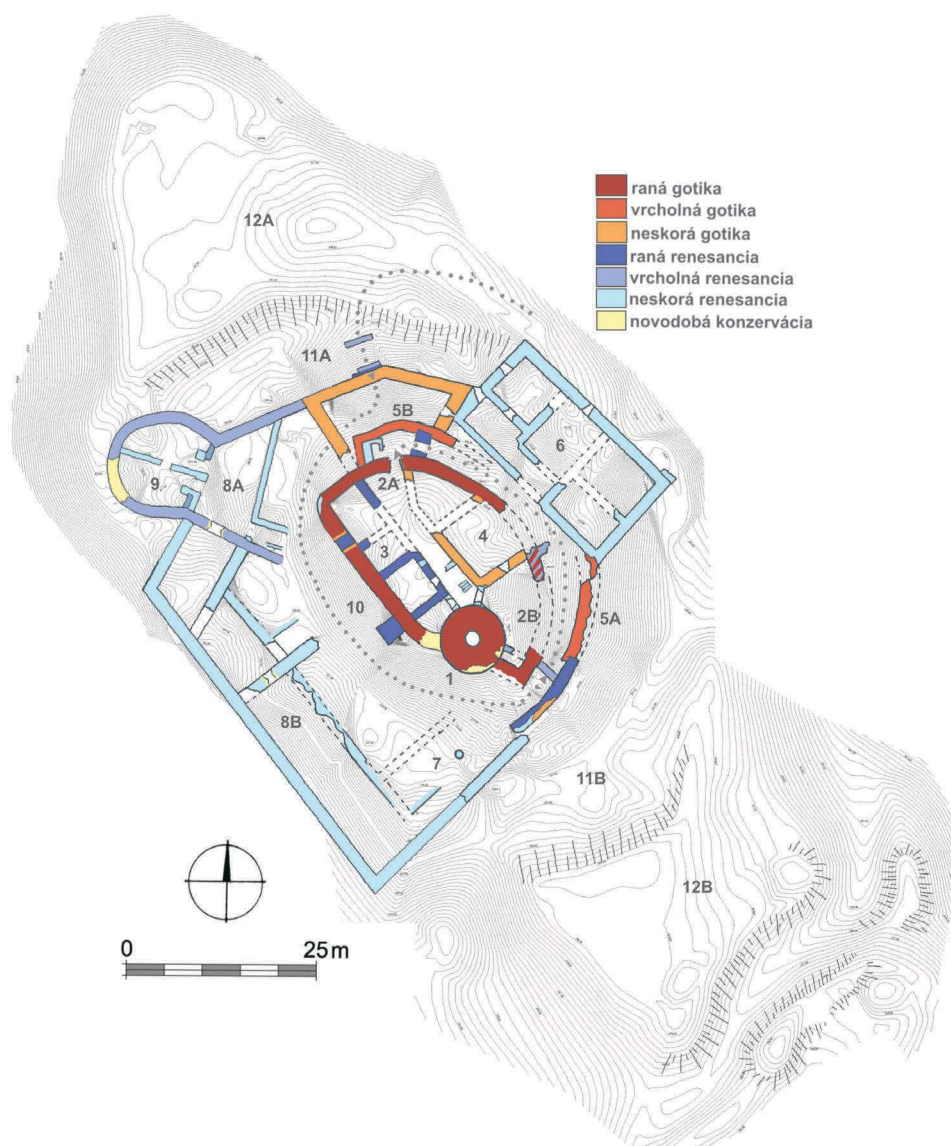
Počet slov: 10 269

Počet znakov (vrátane medzier): 68 991

Obrazová príloha

*Obr. 1. Celkový pohľad na zrúcaninu Oponického hradu od juhozápadu
(Zdroj: Wikimedia Commons 2021).*

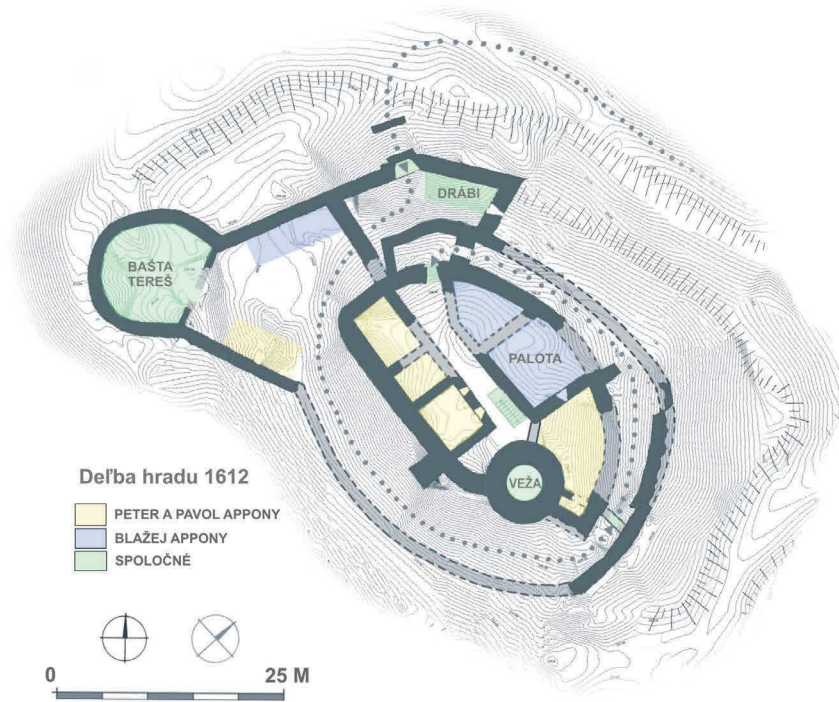
Obr. 2. Pôdorys hradu s vývojovou analýzou.
(Analýza a kresba: M. Bóna s využitím výškopisu GEO-CZ a zamerania T. Kozlíka).

Obr. 3. Západný pohľad na zvyšky parkanového múru v popredí, na priečodný oporný pilier a vľavo severovýchodný palác v predhradí. (Foto: M. Bóna, 2020).

Obr. 4. Severozápadný pohľad na opevnenie predhradia s baštou Tereš. (Foto: M. Bóna, 2018).

Obr. 5. Rekonštrukcia pôdorysu hradu v dobe okolo roku 1600 s vyznačením deľby hradu z roku 1612. (Kresba: M. Bóna).

Obr. 6. Pohľad do vnútornej časti juhozápadného paláca predhradia. (Foto: M. Bóna, 2018).

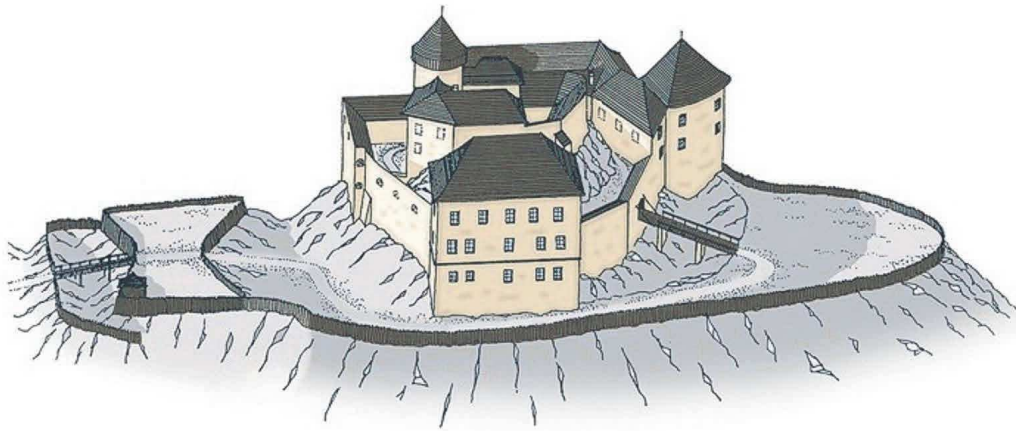
*Obr. 7. Zvyšok hospodárskej budovy v predhradí s nosným stropným pilierom.
(Foto: M. Bóna, 2016).*

Obr. 8. Pohľad do interiéru severovýchodného paláca v predhradí. (Foto: M. Bóna, 2020).

Obr. 9. Čelná fasáda severovýchodného paláca v predhradí. (Foto: M. Bóna, 2020).

Obr. 10. Teoretická rekonštrukcia hradu od severovýchodu po neskororenesančných prestavbách v tretine 17. storočia. (Kresba: M. Bóna).